

ПЕРШОДРУКИ

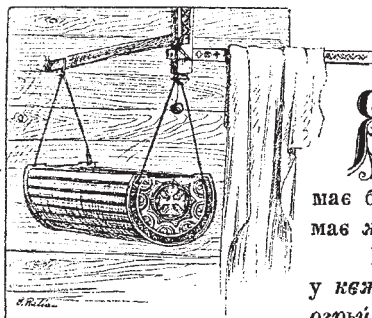
**Володимир
Шухевич**

Гуцульщина

Частина III

**Харків
«ФОЛІО»
2019**

ХІ. Родини.

Як лише дитина *завезує* ся, судить її вже 12 судців, чи вона має бути *збігленім* — передчасною, чи має *живе* народити-сь, чи *мерле*.

Відповідно до того, як довго жінка у *квжі*, кажуть про неї: *веремінна*, *огрьїдна*, *кыжкѧ*, вона на *тих дньох*, вона *зльїже*, на *злѧгах*, вона у кут *упѧде*, а насмїшливо: вона *калюхѧта*, *черевѧта*.

Веремінна жінка мусить „сокотити ся задля дитини“, бо як така жінка вдивить ся в кого, дитина буде на него подобати; як веремінна узрить миш, а не поплює зараз, не потре ся по череві та не розітре добре, то на тілі дитини буде *миш*; як горить, а веремінна жінка *вѣржеть ся*, — настрашить ся, а не сплюне, то буде у дитини *вогник*; як жінка, близька злогів, їсть яблуко, будуть у дитини *бородавки*; як подивить ся на хромого, слїпого, на *слугого* — такого, що на руку хорий та не може двома робити, на *кривого* — такого, що не їде право, але перекривлено, та з такого засьміє ся, то дитина буде така, як той, що з него веремінна сьміяла ся; на се нема ліку ані способу.

Як веремінна побачить кобилу, що *фичкає*, то може злячи аж по 12-я місяцях, (має носити тільки, як кобила); против того бере жінка кінського слїду, мішав его з водою, варить, а як вода учи-

стить ся, не її; крім того спить вона тої ночі у *підкладах* — на ліжку, що кладе ся під сідло, тай підкурює себе кінсьською шеретію.

Як веремінна жінка ударить ся або упаде, тоді зродить борще — *учинить збіглене*; воно живе найдовше до часу, коли мало уродити ся.

Дитина, що народить ся в семім або осьмім місяці, називає ся *семак* або *осьмак*; так називають її через ціле житє.

Деякі веремінні жінки підперізують ся широким вовняним поясом, аби не було *значно*, що вони в тяжи; в тім поясі й сплять; діти таких жінок родять ся дуже маленькі; баба має до такої дитини зараз по родинях сказати: „тепер рости!“

Гуцульська челядь не пещена, тому і веремінна жінка робить усяку звичайну роботу: кутає ся по хаті, ходить коло подою, закладає воринє, кладе сїно і т. и.; тільки з природи *утла* жінка, як вже чує ся на днях, кладе ся на постіль, а кожда друга *злєже*, де стоїть, чи при подою, чи на поли, чи при будь якій иньшій роботі; часом полізе на під чого, а звідтам подасть дитину тай сама злізе; буває й таке, що веремінна вертає з ярмарку матерію з дитиною на руці і з бесагами на плечах.

Коли жінка почує ся близько злогів, натягає мушчинські холошні, аби не лишати по собі *полі* (крови), як би злягла у поли або де инде а не у хаті. Доперва, як зачне *стинати* її по череві, кличе чоловік *бабу*; баба гріє зараз горівку з овечим маслом і дає пити веремінній, аби ся не *дуже карала* — не дуже мучилась.

В часі злогів мусить бути у хаті усе порозвязуване і поотворюване, инакше „будуть родіни тяжкі, жінка буде дуже карати ся“.

На дворі застелюють у той час приспу веренею а в вікнах кладуть червону або прозору фляшку з бураковим борщем на знак, що в хаті відбувають ся родіни.

Слабу жінку, або таку, що довго *карає сї*, обводить баба по хаті, аж поки не зачне родити; злягаюча, приклякає на землю на верету, підстелену сїном, на яку паде дитина.

Ледви народить ся дитина, збирає ся 12 невидимих судцїв, що сїдають на *столівім* вікні; 11 з них судить усяко, але з дитиною стане ся того, що скаже 12-ий найстарший. Судці ті призначають для дитини одну звїзду, що сьвітить так довго, як довго дитина живе; як звїзда упаде, умирає чоловік, якому вона при родинях була призначена.

Народжену дитину купає баба зараз у воді; кладучи дитину до купелї, каже баба:

„Будем фійнку купати,
Золотом обсіпати“.

До купелі сіпле баба сьвяченої води, якої рівночасно дає пяти поліжницї, почім кропить тою водою по хатї, говорячи борзо таку саму *форму*, як сьвященик при хрестинах, а то на те, аби бісиця не перемінила дитвну; тому мусить баба бути *сохтївною*, такою, що розуміє усе, що знає форму.

Кождий, хто в часї першої купелї увійде у хату, має кинути у купіль якийсь грїш на *шесте* для дитини, причім має сплюнути на землю і сказати: „Абих не урік!“, на що відповідають хатїні: „Не урічливі!“

Викупану дитину обгріває й осушує баба коло ватри і завиває у пеленки; потім приготовлює *шкаліточку* — мішочок з чесником, *пéчїнею* (глина з печі), вуглем і глиною з слідів пса; вкидаючи у шкалитку чесник, каже баба: „аби ти була така люта, як чеснок“, — *пéчїну*: „аби тебе так нічо не ловило сї, як не ловить ся печі, аби тебе ніхто так не урік, як не можна печі уречи;“ — *вуголь*: „шоби погані очи, шо на тебе подивлять ся, так перегорїли, як угля перегоряє;“ а кидаючи слїди пса, каже баба: „шоби так ніхто на тебе не задивив ся, як не може задивити ся на слїди псечі“. Так приладжену шкалиточку, завязує баба дитинї на праву ручку, почім перевішує через плечі хрестик з *осїни*.

Тепер кладе баба дитвну до поліжницї на постіль, заслонену полотном або ліжниками, що звисають із жердки. Ножиці, якими баба прорїзала *пуп*, завязує мотузом і кладе у постіль під поліжницю, а шнурок, яким був пуп перевязаний, кладе за сволок під стелину; *місце* закопує гáзда так, аби его ніхто не переступав.

Передавши дитвну поліжницї, засьвічує баба сьвічку з словами:

„Засьвічу сьвічку,
Пїду по запїчку,
Ладану шукати,

Обкурити хату“, — се на те, аби чим скорше приступив ангел божий та стерїг дитвну перед *бісицею*, юдиною жінкою; бо лучає ся так, що зляже як раз у ту пору якась бісиця, вона рада би підміняти своє *бішенї* з християнською дитвиною, бо такїй *обмїньник* може між бісами вийти на якогось старшого, лїпшого. Обмїняника мож по тїм пізнати, що він не говорить кілька років, довго не ходить, цілком дурний, німий або слїпий. Против того, аби бісиця не обмїняла дитвну, треба зараз сьвітити сьвічку, бо бісиця не їде до сьвігла, вона боїть ся его, окрім того мусить баба

обкурити дитину, полїжницю тай себе ладаном, який є божим даром, а виробляє его мурашок*).

„Раз було таке, що дитина не росла. Хтось догадав ся, що се мусить бути обмінник, тай порадив ось що: набрати глини з дев'яти межий спід дев'яти камевий і понести обмінника у ночи о 12-ій год. на межу, — там покласти его червом до землі, а на потилицю поставити тоту глину та бити обмінника по плечох свербигузом (*Crataegus oxyacantha*). Послухала мати тай так і зробила. Дитина пицала страшно, але мати не зважала на се, лиш усе біла. Нараз зашуміло, прилетіла бісиця, а за нею прибіг хлопець як *вісипаний*, такий ладний. Бісиця питає: „Неволя би тя утіла, хто тобі таке порадив? Ти беш та тратиш мое, а я твоє годую; ади, воно як вісипане; не бий, бери собі своє!“; при тих словах ухопила бісиця своє, а жінчиного лишила. Той хлопець усе знав; до него говорило зіде і вєсо; воно говорить лише з Арідником; той хлопець був вже Арідником; він знав, що когут запівав, що ворона накрала, бо всяке диханє говорить, лише ми его не розуміємо. Того хлопця випитувала мама і тато про усяке, а що від него провідали, тото пішло від них дітям і унукам тай нам; з таких є *черединники, мольфарі, чинатарі* і др.*), одні знають полагодити, порадити, а другі збавити. Але се усе знанє не від Бога, бо Бог не хоче, аби шо злого було на сьвітї, лише усе добре; усяке зле походить від Арідника а за ним роблять мольфарі, черединники і другі“, — поясняла Параска Ковбчучка.

Як баба усе як слїд обкурила, іде газда за кумами, а упрощє до того звичайно веремінні жінки, бо „їх *фійни* — похресники, здорові та щасливі“, але веремінні не радо ідуть у куми, бо се знов готово зашкодити їх дітям.

Занїм газда поспрощє кумів, а добирає їх кілька пар, *прощєє ся* газдиня з бабою за дитину; мати сипле бабі три рази води через руки, а скоро баба умие, утирає їх газдиня рантухом, і подає бабі запалену сьвічку скручену в пелюстки, поміж які вкладає ладану; обі жінки подають собі руки понад дитиною, та кажуть до себе: „Прощейте!“ — „Най Бог щощєє, я вас щощєю!“ — Так три рази, аби не було грїха ані бабі ані полїжницї, як би дитина умерла, бо може баба удерла дитину або торкнула, тому мусить баба грїх тот із себе змити. Сьвітло дає газдиня за простибіг, та за те, що баба її, слабу, доглядала.

---

*.) Про те пізнїше.

Ірщенé. Одну дитину або близнята несуть усе до церкви, хоч би з найдалшого кута і в найлютіші морози. „Як би уродилось троє, а одовілий отець духовний о тім перевідав, то він має бічи зараз сам до хати, та там ірстити трояки; ему за се вольно другий раз женити сі“, запевняють Гуцули.

При хрестинах дістає дитина звичайно імя, яке собі *принесла*, значить імя сьвятого, який припадає у тот день; день той обходять Гуцули звичайно *байбѳм*.

З того, чи по доконаних хрестинах можна сьвічку легко згасити чи ні, віщують куми дитині короткий або довгий вік.

Як тільки принесуть дитину від хресту, рубає їй зараз *матка* — кума, срібним грошем волосок, примовляючи: „абиc було таке шесливе, як шесливе є срібло!“ — Той гріш іде дитині на *рстину*. Засьвітвши сьвічки, передають куми дитину матері з словами: „Най росте здорове, та шесливе!“ — на що мати відповідає: „Будьте і ви здорові!“

По хрестинах сходить ся до хати родина та сусіди з дарунками: жінки приносять перемітки, полотно, хліби, кидають васильку у купіль, а мушцини *мечуть* туди гроші.

Половину узбираних грошей бере полїжниця, себто для дитини, а другу дає бабі; перемітки і полотно ховає мати дитині на сорочки і пр.

Рівночасно з дарунками віншують гості: „шоби дитина була дужа, здорова, шоби не ступила на зле місце, шоби ніхто єї не урік“ і т. в. Того дня лишають ся куми і гості дуже коротко у хаті, а то з огляду на дитину і полїжницю, яка є у Гуцулів у великім пошанівку.

Хоч полїжниця зараз на другий або на третій день по злогах встає та робить усяку роботу коло хати, не вольно її до часу виводу дальше як 35 кроків відходити від хати, аби не занечистила поля, на яке вона, ще *некашёрна*, ступила би.

Якийсь час спить дитина при матері на постели, пізніще кладе мати дитину у *колыску*, завішену над ногами у попереk ліжка, а се на те, аби мож дитину в ночі заколисати. Колыска (див. ініціал) зложена з двох *кругів* і *побічниць*; она завішена на *дугах* з *курмея* — шнурка; в дугах против голови дитини завішене червоне яблуко, або що инше, „аби дитина мала на що дивити ся, тай тим забавляла ся“. На підстїлку уживають сіна, яке вкривають куснем грубого полотна; дитину саму обтулюють полотняними пеленками, а перевивають її руки туго при тілі, поясиком будь яким, хоч би шнурком. Про чистоту коло дитини дуже мало дбають; пеленки не

то через ужите дуже чутні, але нераз просто перегнивають під дитиною, а підклад сіна майже все мокрий.

Мало котра мати кормить сама дитину; за причину того подають брак молока, що знов старають ся приписати чарам, відьмам, урокам. Особливо в часі різдвяних свят мусить мати сокотити ся, аби не втратити поживи, бо до девяти день по Рождестві Христа, висушує бісиця груди християнським матерям на те, аби їх діти марніли, та через те і легче було їм підкинути *підкідеша*, *бішеня*. Против того змиває мати через девять днів від Різдва перед сходом сонця свої груди св'яченою водою, а дитину за цілий тот час не кладе в ночи у колыску, але коло себе тай ще прив'язує її до себе; добре такій дитині вивернути сорочину. Декуда кличуть малу дитину не по її хреснім імени, але инакше, а се на те, аби вона не обзивала ся на голос відьми, що її кличе по хреснім імени. Такі повіря повстали правдоподібно відси, що особливо в часі різдвяних свят матери дуже об'їдають ся, пють багато, а не жалують сего і дітям, через що діти хорують, у ночи кидають ся в горячці і т. и.

По більшій частині плекають Гуцули своїх дітей молоком овечим або коров'ячим через перетятий воловий *ріг*, до якого дорабляють *цьвірок* — дойок із шматки або із скірки. І такий рожок не удержують Гуцулки чисто, через те тай через нехарність в оповиту і колысці умирає великий процент гуцульських дітей, до чого не мало причиняють ся і ріжнородні чари, яких уживають проти безсонности і т. и.

Як дитина не може спати, то іде в суботу до сходу сонця будь хто з хати до девяти керничок, набирає з кожної ложкою або горнятком води по девять разів, при чім числить коло кожної кервиці і за кожною ложкою: „ні раз, ні два, ні три, ... ні вісім, ні дев'ять“; — воду приносить до дому, кладе її у піч, розкладає ватру і відгашує у тій воді до дев'ять раз вогню по чотири вуглики, числячи: „ні раз, ні два, ... ні чотири“, збирає вуглики і стручує їх до приладженої купелі; скупавши дитину у так зладженій купелі, заносить воду на місце, де сходять ся три дороги, там виливає воду і зараз утікає, не обзираючись.

Иньший спосіб на спане ось який: Кума входить у хату зі словами: „Добрий вечір!“ — „Доброго здоров'я!“ — відповідають їзди. — Кума: „Ось вам спляча дитина!“ — „На тобі за се таке, що не спить“ — кажуть їзди. Обмін таких слів вистане нераз, аби дитина стала „добра на спане“.

ЗМІСТ ТРЕТОЇ ЧАСТИ.

	Стор.
XI. Родини	1
XII. Гуцульське весілля	11
XIII. Гуцульські струменти	69
XIV. Гуцульські танці	78
XV. Гуцульські пісні	81
XVI. Смерть і похорони	241

Четверта і послідня часть містити буде:

- XVII. Обряди церковні,
- XVIII. Космотонію,
- XIX. Демонольоію,
- XX. Перекази, казки і т. п.,
- XXI. Словарець.

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК, ЯКИЙ НЕ ВТРАТИТЬ НАУКОВОЇ ВАРТОСТІ

Сучасна етнологічна наука постійно поновлюється новими історичними відкриттями. Спонукою появи наукових праць з історичної тематики є потреба спростувати антинаукові твердження, перекручення, недостовірності в царині національної історії та культури, зокрема в її народній традиційності, які диктувала кожна окупаційна влада, застосовуючи агресивну методику, зорієнтовану на денаціоналізацію підкореного населення. А об'єктивне всеохопне вивчення української традиційності й одночасно історіографічного пласту має вагомим націоутверджуючим завданням.

Для теперішніх вчених-етнологів важлива щонайменша зафіксована інформація для реконструкції традиційної системи народобуття, наукової інтерпретації всіх господарсько-виробничих, обрядових, державно-культурних тощо явищ життєдіяльності; світоуявлення, етико-моральних настанов, свідомісного сприйняття себе як окремишньої, своєрідної соціальної спільноти. У цьому творчому процесі вагомими різноманітні інформаційні приводи — перекази, паремії, пам'ятки, писемні матеріали і відомості, а особливо вдячними стають інтелектуальні фіксації цілісних явищ, описи традиційності незначного масиву чи конкретно якоїсь етнографічної групи українців. Друга половина XIX ст. подарувала нам радість від збережених з цього часу значних писемних, уже аналітичних пам'яток — джерел.

Унікальний етнографічний матеріал із своєрідного українського етнокультурного масиву, яким була і є етнографічна Гуцульщина, залишив для нас відомий краєзнавець, вчений-етнолог, фольклорист і публіцист, громадський діяч, член НТШ Володимир Шухевич. Без його п'ятитомної праці «Гуцульщина» (1899—1908) важко уявляється достатньо повне вивчення цієї етнографічної групи Українських Карпат.

Друга половина XIX ст. в українській історії позначена національним пробудженням, новим ренесансом, невгамовною одер-

жимістю самопізнання як свідомісна програма для національного самозбереження і самоутвердження. Зрозуміло, що втрачена пам'ять про своє історичне, культурне минуле може призвести до історичного самогубства народу. Романтичний рух став виявом пасіонарного спротиву можливим суспільним трагічним наслідкам, які спричинялися окупаційними режимами — російським, польським, австро-угорським, румунським, до винародовлення, до замулення матриці української традиційної культури. Спрага до просвітництва, яка охопила Європу, охопила і значний масив українців по всій етнічній території, незалежно від завойовницького режиму. Інтелектуальна сила ставала домінуючим засобом: у Європі — на саморозвиток, боротьбу за людську гідність, демократичні принципи суспільного співжиття, в Україні ще долучалась нереалізована упродовж багатьох років народна мета — визволення, шлях, процес до національної держави, до соборності. Інтелектуально-культурницька суспільна верства змагала до гуртування і створення просвітницьких осередків, товариств тощо. Хоч університети на той час у Львові, Києві, Харкові працювали за ідеологічними лекалами офіційної завойовницької влади, все ж прогресивне національне інтелектуально-освітнє віяння твердо ширилося у суспільстві.

Національну романтику «Руської трійці» в Галичині підхопила інтелектуальна еліта — вчені, письменники, художники, громадські освітні активісти, запропонували суспільству унікальну за своєю науково-просвітницькою програмою, виконавським стилем, великоформатним обсягом завдань структуру — Наукове Товариство імені Тараса Шевченка. Товариство уклалося як повноцінна академічна установа, до участі в якій запрошувалися вчені зі всієї України і всієї Європи. І таких було багато. Ідейними і науковими натхненниками Наукового Товариства була велика когорта відомих діячів науки і культури, таких як Михайло Грушевський, Іван Франко, Федір Вовк, Володимир Гнатюк, Ярослав Пастернак, Олександр Колесса, Олександр Барвінський (перший голова НТШ), Володимир Антонович, Іван Пулюй, Володимир Охримович, Іван Верхратський та багато інших. Дійсними членами НТШ були обрані відомі зарубіжні вчені — Альберт Енштейн, Марк Планк, Любор Нідерле, Томаш Гарріг Масарик, Макс Фасмер та ін. Керівництво НТШ радо приймало для реалізації творчі пропозиції із різних дослідницьких сфер, а особливо такі, які стосувалися вивчення традиційної культури українців та історії України. Із осіб, які тісно співпрацювали із НТШ, був і Володимир Шухевич, що перебував у близьких стосунках з Іваном

Франком, Михайлом Грушевським, Федором Вовком та іншими дійсними членами Товариства.

Народився Володимир Шухевич 15 травня 1849 р. в священничій родині в селі Тишківці Городенківського повіту. Назвали хлопця, який народився напередодні великого церковного свята — 28 липня — рівноапостольного князя Володимира Великого, — на честь українського святого, який охрестив киево-руський народ (це теж зі сфери традицій). Було традицією і те, що високоосвічені греко-католицькі священники надавали своїм дітям належну освіту, тим більше що освітніх установ у Галичині було достатньо, та й європейські освітні центри були відкриті для обдарованих дітей з Галичини. Існуюча тоді гімназійна освіта забезпечувала високий рівень знань.

Успішне навчання молодого гімназиста спочатку в Коломийській, а потім у Станіславській (нині Івано-Франківській) і Чернівецькій гімназіях не узгоджувалося з поведінкою окремих професорів, які зневажали місцевих спудеїв, спотворювали історичні події. Через обурення і висловлений протест до такого зневажливого ставлення і морально-психологічних утисків Володимира було відраховано з Чернівецької гімназії. З тієї ж причини Шухевич не завершив навчання у Львівській гімназії, звідки був скерований до війська, у якому прослужив три роки, дислокуючись то в Будапешті, то у Відні, то у Львові. Не марнував часу вояк з Покуття: перебуваючи на службі, у Будапешті на філософському факультеті університету зацікавлено простудіював історію європейської вільної думки, а у Відні занурився в математичну науку і фізику, прослухавши курс лекцій. Після завершення вищого навчання вже у Львові В. Шухевичу присвоюють звання професора реальної школи з різних предметів.

Не давало спокою молодому професору набуте, засвоєне душею багатство традиційного життя. Зачарований Карпатами, він щоразу мандрує гірськими селами — і не стільки з метою натішитися краєвидами, скільки занотувати цілісні образи з місцевого побуту, усний словесний фольклор, оповіді зі сфери історії тощо. Молодий вчений Володимир Шухевич, що народився на етнографічному Покутті — з особливо колоритною місцевою традиційно-побутовою культурою, яка сформувалась під впливом культури сусідніх етнографічних груп — подільської, гуцульської і частково бойківської, захопився небувалою своєрідністю побутових традицій гуцулів.

Систематичний збір етнографічного матеріалу почався з 1873 р., як вважають дослідники, і тривав упродовж усього творчого життя. Основна увага вченого була зорієнтована на Гуцульщину, зокрема

на її галицьку частину як сусідню територію його рідного Покуття. Викликає цікавість та обставина, чому для В. Шухевича стало сенсом його творчого вподобання, в яке він вклав усю душу і серце, цілісне комплексне вивчення етнографічної Гуцульщини, а не рідного Покуття, яке своїм багатством і своєрідністю традицій способу життя зовсім не поступається гуцульським? Можна тільки порозмірковувати, висловити декілька гіпотез, оскільки в численній кореспонденції вченого відсутні будь-які натяки про мотиви вибору для дослідження галицької частини Гуцульщини, а не Покуття. Не виключено, що таке його творче вирішення було викликане значною увагою суспільства, а найактивніше його інтелектуальної верстви — письменників, художників, учених, краєзнавців, а також заможного прошарку суспільства з романтичними нахилами, які насолоджувались від пізнання патріархального укладу життя. Під впливом польського романтичного руху активізувався рух і поміж галицькою інтелігенцією — як рух народопізнання. Отже, можливо, емоційно-естетична складова, можливо, і те, що на той час уже появилася багато писемної інформації про гуцульський край у польських, дещо в австрійських виданнях. Польські вчені-етнографи, зокрема Юзеф Коженювський, Ізидор Коперницький, подали свої нариси про особливості окремих життєвих традицій гуцулів, які зберегли у життєвому побутуванні предковичні господарсько-побутові навики, звичаї, обряди. Можна стверджувати, що на вибір лише галицької частини вплинуло те, що Буковину, зокрема й гуцульські традиції, охопив дослідницькою увагою відомий австрійський вчений, ректор Чернівецького університету Раймунд Фрідріх Кайндль. З цього приводу В. Шухевич зазначив: «З інших публікацій, які про гуцулів появилися, не користав я просто для того, бо крім праць д-ра Кандля, які впрочім дотикають властиво буковинських Гуцулів...»¹. А пояснення тому, що В. Шухевич начебто оминув рідне етнографічне Покуття, впливає з того, що Покуттям дуже поважно, поглиблено науковим оком пройшовся відомий польський вчений-етнолог Оскар Кольберг, підготувавши і видавши у 1890—1891 рр. чотиритомну працю «Pokucie» (в 1962—1963 рр. у Польщі праця була перевидана)².

¹ Шухевич В. Гуцульщина. Перша і друга частини. Репринтне видання. — Верховина: Гуцульщина, 1997. — 352 с. — С. 25.

² Kolberg O. Pokucie. Cz. 1 // Dzieła wszystkie. T. 29. — Wrocław; Poznań: PTL, 1962; Kolberg O. Pokucie. Cz. 2 // Dzieła wszystkie. T. 30. Wrocław; Poznań: PTL, 1963; Kolberg O. Pokucie. Cz. 3 // Dzieła wszystkie. T. 31. Wrocław; Poznań: PTL, 1963; Kolberg O. Pokucie. Cz. 4 // Dzieła wszystkie. T. 32. Wrocław; Poznań: PTL, 1962.

Як зізнався сам В. Шухевич, йому пішло понад двадцять років, щоб зібрати етнографічний матеріал із сіл галицької частини Гуцульщини, який він виклав у п'яти томах монографії «Гуцульщина». Як можна з'ясувати із поданих вченим заяв до керівництва НТШ, у яких представлялась структура праці, у перших частинах першого і другого томів нагромадження польових відомостей відбувалося за науково продуманою системою і методикою, поширеною серед європейських вчених. Продумана наукова ідея передбачала конкретний об'єкт і територію, якими стали усі сфери і традиційні способи життєзабезпечення цілісної, історично і культурно сформованої етнографічної групи українського народу — гуцулів, точніше, її галицької частини. Із сорока задекларованих населених пунктів, за існуючою на той час методикою, дослідник вибрав, можливо, інтуїтивно, а чи обізнаний був з літератури, куштовий принцип монографічного обстеження, коли об'єктом польового вивчення стає найхарактерніший населений пункт в якомусь кущі, яких було десять — Криворівня, Космач, Жаб'є, Яворів, Ясенів Горішний, Брустури, Голови, Барвінкова, Ростокі, Микуличин. Це не означало, що він не збирав інформації з інших сіл з метою уточнення релігійної традиційності, того чи іншого явища буття, виявлення локальних особливостей, що підкреслює достатньо фаховий теоретико-методологічний рівень ученого. В. Шухевич широко використовував кореспондентську мережу, залучивши для цього сільську інтелігенцію, насамперед вчителів, священників, аматорів тощо, які подавали автентичну інформацію за розробленим питальником. Особливо докладні матеріали вчений отримував від Л. Гарматія, М. Колцуняка, Ю. Амброзяка, Я. Окуневського та багатьох інших, з якими залишався у постійній приязні.

З особливою вимогою ставився вчений до візуального відображення величезного масиву наративних відомостей, якими вдало і доречно проілюстрована монографія. Залучені фотографії в авторському виконанні, так само як і численні рисунки, схеми різних пам'яткових об'єктів, цілісних господарських комплексів, ритуально-обрядових сцен, типажів місцевих мешканців тощо, стали документальним підтвердженням своєрідності реальних традицій гуцульського повсякдення, естетики способу життя та ін. Очевидно, що не без внутрішнього неспокою 30 березня 1898 р. довелося зробити Володимирі Шухевичу доповідь на засіданні історико-філософської секції НТШ перед поважними вченими — Михайлом Грушевським, Іваном Франком, Михайлом Павликом, Олександром Колесою, Степаном Томашівським, Осипом Роздольським та інши-

ми, презентуючи перший том монографії «Гуцульщина». Схвалена до видання праця вийшла друком наступного року як окремий том «Матеріалів до української етнології», хоч Шухевич просив видати окремою книгою.

І вже незабаром, 31 травня 1899 р., історико-філософська секція НТШ дала добро на видрук наступного тому «Гуцульщини», який був присвячений духовній культурі гуцулів. Щоправда, В. Шухевич не особливо ретельно дотримався попередньо утвердженого змісту, і другий том вийшов 1901 р. із додатковим розділом уже зі сфери фольклору.

В ентешівському середовищі панував дуже суворий підхід до відбору наукової продукції до друку та її редагування. Редактором було призначено Федора Вовка, а Іван Франко здійснював наукову і літературну редакцію.

Другий том «Гуцульщини» складався з двох самостійних частин і подавався як 2-й і 3-й томи. Для рекомендації до наступного, уже 4-го тому, на засідання історико-філософської секції було запрошено членів філологічної секції, оскільки туди входило багато фольклорного матеріалу. Хоч розглядалася пропозиція про видрук четвертого тому у двох книгах, усе ж була прийнята ухвала про розміщення всього тексту в одному томі, який був опублікований у 1904 році.

При очікуванні виходу в світ п'ятого тому виникли деякі дискусії між автором і керівництвом історико-філософської секції НТШ, які стосувалися польськомовного, перекладеного Володимиром Шухевичем видання попередніх томів. Ентешівська спеціальна комісія виявила порушення у термінах друку польськомовного видання, яке побачило світ майже одночасно з основним українським варіантом, а статутна вимога передбачала принаймні трирічний термін між різномовними видруками. І керівництво секції, щоб залагодити конфлікт і надалі не порушувати закладені статутом приписи, вирішило звернутись з листом до мецената, щирого прихильника ентешівської діяльності, глибоко закоріненого в українську культуру — графа Дідушицького, з проханням профінансувати друкування п'ятого тому як українсько-польськомовного, так і польськомовного. Справа завершилась позитивно — у 1908 р. вийшов у світ останній том «Гуцульщини», підготовлений і вистражданий професором Володимиром Шухевичем. Це було оправдане і щасливе страждання!

«Гуцульщина» В. Шухевича привернула до себе увагу небувалою повнотою матеріалу, цілісним охопленням всього широкого спектра укладеного упродовж багатьох століть традиційного способу життя

своєрідної етнографічної групи українців — гуцулів, які сформувались у гірській місцевості Українських Карпат синхронно з двома іншими — бойками і лемками. Сучасники сприйняли працю щиро і з вдячністю. Але не без доброзичливих застережень, побажань, ба навіть із вимогливою критикою, щоправда, не завжди об'єктивною, що могло інколи бути у позиції міжособистісної неприязні, а може, і заздрощів.

Вимоглива наукова розмова уже велась між відповідальними особами від секції НТШ, якими були І. Франко, Ф. Вовк, В. Гнатюк, Ф. Колесса, та автором В. Шухевичем. Застереження стосувались здебільшого оформлення наукового апарату тексту, натякаючи вчепленому на відсутність бібліографічних даних про респондентів, а також порівняльних даних із сусідніми етнографічними масивами тощо. Найважливішим і найвимогливішим був І. Франко як науковий редактор, для якого це була «страшна робота», бо змушений був читати «дві коректи», — так скаржився редактор у листі до М. Грушевського¹. А головний редактор Ф. Вовк надсилав В. Шухевичу одразу після видруку перших томів листа, у якому висловлює своє захоплення: «...Праця Ваша, результат довголітніх студій, безперечно найкраще з наукового, і з артистичного погляду з усього, що було досить видруковано про гуцулів, не виключаючи й Кайндля. Ми можемо тепер бути спокійними, що усе ж таки маємо докладну монографію хоч однієї з наших земель»². Не обійшлося і без присутніх порад, висловлених у рецензії, опублікованій у французькому виданні³.

Однак не все було так гладко для В. Шухевича. Секретар етнографічної комісії НТШ, відомий етнолог, фольклорист В. Гнатюк виступив із різкою критикою, вказавши на деякі недоробки окремих розділів; на те, що не здійснено необхідних записів про набуту інформацію, що посилювало б науковість монографії через існуючу процедуру надання відомостям сили документу тощо, а також у виданні не було вказано, що підготовка праці до друку була профінансована з НТШ і є її власністю.

На полагодження відвертої дискусії між В. Гнатюком і В. Шухевичем, який опублікував у газеті «Діло» аргументовану відповідь⁴, була створена комісія, яка спростувала ряд критичних зауважень

---

¹ *Зайцева* З. Діяльність Володимира Шухевича в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка / Зінаїда Зайцева // Галичина. — Івано-Франківськ, 2008. — Вип. 14. — С. 144.

² ЦДДА України у м. Львові. — Ф. 735. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 8.

³ Там само.

⁴ Діло. — 1905. — № 125.

В. Гнатюка, захистивши тим самим науковий доробок В. Шухевича. Висловився з приводу рецензії В. Гнатюка і Ф. Вовк, зазначивши, що: «Критика зроблена дуже гарно... Тон її не зовсім видержаний... остається вражіння, що автор (тобто В. Гнатюк. — С. П.) і особисто має до Шухевича не дуже то й велику прихильність»¹.

Згодом В. Гнатюк змінив своє ставлення до «Гуцульщини» В. Шухевича з емоційного на розсудливе, підкресливши наукову вагомість праці, яка посідає перше місце серед інших етнографічних розвідок.

Монографія В. Шухевича «Гуцульщина» із появою тільки перших томів викликала неабияку зацікавленість серед інтелігенції. Відомий український етномузиколог Ф. Колесса похвалив автора, вважаючи, що це є дослідження, «котрим можуть Русини [українці. — С. П.] похвалитися і перед загрою»². І «загрою» зреагувала на це видання. Зокрема, знаний французький етнолог Арнольд ван Геннеп доброзичливо і з зацікавленням підготував рецензію для місцевої преси. Схвальні оцінки з'явилися у багатьох європейських країнах — Австрії, Англії, Польщі, Словаччині, Чехії та ін.

Відрадно читати захоплений відгук доктора Раймунда Кайндля, дослідника всієї «Гуцульщини», котрого гуцули називали «гуцульським німцем», який визнав В. Шухевича таким, що серед багатьох вчених «Пальму [першості. — С. П.]... здобув собі Львівський професор Володимир Шухевич»³.

Особливо раділи появі монографії «Гуцульщина» українські письменники Борис Грінченко, Гнат Хоткевич. Останній, зокрема, підкреслив, що: «Ваша робота остається єдиною працею по Гуцульщині в усій нашій науковій літературі»⁴. Осип Маковей у листі до В. Шухевича висловив свою думку: «Не треба Вам казати компліментів, бо то правда, що соліднішої роботи на наші часи не можна собі подумати»⁵.

Працю В. Шухевича одразу після її виходу в світ чекало дивовижно активне життя, і не лише на етнографічно-історичному поприщі, а в просторі багатьох гуманітарних наук — фольклористиці (позитивна реакція фольклориста і літературознавця М. Сумцо-

¹ Цит за: *Арсенич Петро*. Збірка Володимира Шухевича «Гуцульщина» в оцінці українських та зарубіжних вчених // НТЄ. — 2004. — № 6. — С. 30.

² ЦДІА України у м. Львові. — Ф. 735. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 3.

³ Там само. — Спр. 9. — Арк. 4.

⁴ Там само. — Спр. 22. — Арк. 4.

⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 735. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 4.

ва¹); укладачів словників, зокрема Б. Грінченка, який підкреслив вагомість дослідження, в якому «надзвичайно дорогий і багатий матеріал до словаря»²; літературознавець, академік В. Щурат зазначив, що «Виданий недавно п'ятий том «Гуцульщини» Володимира Шухевича завершує поважний етнографічний твір... можна буде ним користуватися, як першорядним єдиним джерелом. Професор Шухевич своєю «Гуцульщиною» дозволяє мені кинути світло не лише на лексику поеми [«Слово о полку Ігоревім». — С. П.], а й на деякі поетичні образи»³.

З працею В. Шухевича змогла пізнати Гуцульщину не тільки інтелектуальна верства суспільства, а й усі зацікавлені у пізнанні патріархального укладу життя і живого побутування ще у ХІХ ст. предковічних традицій — і зарубіжні фахівці, і широкий масив освіченого сільського люду, який прагнув дізнатися про себе, про рівень культури сільського життя. Не оминув увагою вчений сільських приятелів, які йому щиро і чесно допомагали у зборі матеріалів, порадами тощо, висловив подяку у передмові, що «в значній мірі завдячую помочи усіх людей і властей, з якими я мав нагоду стрічатися в Гуцульщині...»⁴.

У середовищі користувачів з праці В. Шухевича «Гуцульщина» виникла дискусія щодо наукового статусу дослідження — це наукова монографія чи це етнографічні матеріали? Спровокував таку розмову В. Гнатюк, а мала вирішувати це питання спеціальна комісія, до складу якої входив і І. Франко. Комісія не спромоглася на чітке визначення, але визнала, що у праці більше наукових текстів, які суттєво доповнюють докладно підготовлені ілюстрації, а також якусь частину становлять матеріали. Такі розмірковування інколи можна зустріти і серед сучасних етнологів, які щедро залучають до своїх наукових довідок непроминальну, досконалу інформацію незабутнього В. Шухевича.

Банальність таких міркувань полягає у тому, що дехто з дискутантів не володіє теорією і методикою наукових досліджень, і зокрема, в етнологічній сфері, коли наукові ідеї чи гіпотези підтверджують ілюстративним, фактологічним матеріалом, застосовуючи крос-культурний метод, коли вагома кожна деталь того чи іншого

¹ *Сумцов М.* Малюнки з життя українського народного слова. — Харків, 1910. — С. 125.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 735. — Оп.1. — Спр. 12. — Арк. 105.

³ *Щурат В.* Вибрані праці з історії літератури. — Київ, 1963. — С. 30—35.

⁴ *Шухевич В.* Гуцульщина // Репринтне видання. — Ч. I, II. — Верховина, 1997. — С. 26.

явища чи пам'ятки. Неможливо обійтись без належного деталізованого опису, що є одним з необхідних компонентів науки, як збір інформації. Іншими ще двома компонентами для наукових текстів слугують нагромадження знань і, нарешті, системна оцінка, тобто аналіз, через який досягається науковий результат, — нові знання. Таким чином, чи є підстава для предметної, об'єктивної дискусії щодо творчості професора Володимира Шухевича, коли названі компоненти цілковито присутні у монографії «Гуцульщина»? Ми можемо вести предметну розмову про достатність чи недостатність задекларованих наукових завдань, їх рівень доказовості. Не викликає сумніву, що це наукова монографія, у якій передбачалось подати «усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав..., є вона самостійною працею...»¹.

Уже незабаром у 2019 р. відзначатимемо 120 років від часу виходу у світ першого тому, а «Гуцульщина» і нині залишається актуальною книгою, без якої складно визначити правдивість традиційного життя гуцулів, динаміку їх еволюційного процесу культурної спадщини. Благословенна творча праця невтомного і одержимого професора Володимира Шухевича, як сам він зізнався, що «широ над нею працював, не зважаючи ні на великі видатки, ні на труднощі, що виходили вже з самого терену, який я собі вибрав за ціль моїх студій»².

Всесвітньо відомий український композитор М. Лисенко, не тільки прочитавши, але й вивчивши надіслану автором «Гуцульщину», висловив думку про необхідність здійснення таких досліджень не лише в Галичині: «Монументальна етнографічна праця Ваша заслугує на саме велике визнання, ...якби знайшлися послідувачі Вам в роботах етнографічних, часткових по Галичині, то це була б взірцева праця. Вам випадає велика честь, що зазнайомили публічність з так мало знаним краєм і його людом, цікавим, оригінальним і талановитим»³.

На сьогоднішній день найповніше вивчив життєвий шлях Володимира Шухевича, його досліди і творчий спадок унікальний краєзнавець, вчений з Івано-Франківська Петро Арсенич. В одній з наукових статей він підкреслив непересічну значущість монографії «Гуцульщина»: «Жоден з етнографів, що займався вивченням Гуцульщини, не зміг так детально описати матеріальну і духовну культуру гуцулів, як це зробив В. Шухевич. І досі ця праця єдина

¹ Шухевич В. Гуцульщина // Репринтне видання. — Ч. I, II. — Верховина, 1997. — С. 25.

² Там само. — С. 26.

³ Лисенко М. В. Листи. — Київ, 1964. — С. 391.

і найповніша у царині гуцулознавства. До неї звертаються сучасні українські вчені, які продовжують вивчати і розвивати цю тему»¹.

Складаю вдячність керівництву видавництва «Фоліо», його генеральному директору Олександрю Красовицькому, який дуже уважний до великого творчого спадку достойного вченого, яким ми утверджуємо своє національне грядуще. Дякую!

*Академік НАН України,
професор,
директор Інституту народознавства
НАН України
Степан Павлюк*

---

¹ *Арсенич П.* Збірка Володимира Шухевича «Гуцульщина» в оцінці українських та зарубіжних вчених // НТЄ. — 2004. — № 6. — С. 33.